

ELHANYAGOLT KÁRPÓTLÁS

Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága
és a magyar zsidók kapcsolata, 1945–1948

„Április 21-én az oroszok közeledtére evakuáltunk. Sachsenhausenba vittek mindnyájunkat. [...] Sachsenhausenből az egészségesekeket megint azonnal továbbvitték, csak az egészen legyengült, súlyos betegeket hagyták ott. Így engem is. Másnap déli 12-kor már felszabadítottak az oroszok. Kórházba vittek és itt gondos ápolásban részesültem 3 hónapon keresztül, 42 kilóra sikerült felhízalniuk. Jövő terveimet anyám és testvéreim haza érkezésétől teszem függővé.”¹ Többnyire így érnek véget azok a visszaemlékezések, amelyeket a holokauszt túlélők a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság előtt elmondtak. Ez azonban korántsem a történetük vége, ugyanis a holokauszt és következményei a későbbiekben is hatással voltak az életükre. Az üldözötteket ért különböző károkat Stephen Roth két csoportra osztotta: az egyén személyét ért sérelmekre, illetve az anyagi jellegű veszteségekre.² Az esetleges egészségkárosodás és pszichológiai sérülések mellett a hozzátartozók elvesztése, az emberi jogok (a hivatás szabad megválasztása és űzése, szabadság, emberi méltóság, szociális biztonság stb.) megsértése és a teljes kifosztás azt eredményezte, hogy a hazatérő túlélőknek gyakorlatilag a semmiből kellett újjáépíteniük életüket – gyakran mindennemű segítség nélkül.

Peresztegi Ágnes a tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy a Roth által a személyt ért sérelmek és károk kategóriájába soroltakért lehetetlen volt kompenzálni a túlélőket, továbbá hogy az emberi jogok megsértése után az igazság helyreállításának jogi szempontból négy módja lehetséges: kárpótlás, azaz az elkobzott, ellopott javak visszaszolgáltatása; jóvátétel, amennyiben az eredeti állapot visszaállítása kivitelezhetetlen; az elkövetők megbüntetése és a megbékélés. Ez utóbbin Peresztegi nem annyira jogi, mint inkább társadalmi-pszichológiai folyamatot ért: a történelmi események, tények feltárását és konszenzus kialakítását a túlélők érdekében, amelyen nemcsak a zsidó szervezeteknek, hanem egy független kutatóbizottságnak kellene dolgoznia.³

¹ DEGOB-jegyzőkönyv 2055, Herskovits Katalin. A DEGOB (Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság) jegyzőkönyvek eredeti példányait a Magyar Zsidó Levéltár őrzi. 3515 darab beszkenelve és átiratban, a nevek anonimizálásával elérhető a www.degob.hu honlapon.

² *Stephen Roth: Indemnification of Hungarian Victims of Nazism.* In: *The Holocaust in Hungary. Fifty Years Later.* Eds. Randolph L. Braham – Attila Pók. New York 1997. 736.

³ *Ágnes Peresztegi: Reparation and Compensation in Hungary 1945–2003.* In: *The Holocaust in Hungary. A European Perspective.* Ed. Judit Molnár. Bp. 2005. 677–679.

A második világháború végén Magyarország ugyan demokráciaként született újjá és a magyar kormány eltörölte a korábbi zsidótörvényeket és rendeleteket, a kárpótlás folyamata azonban különböző okok miatt csak vontatottan indult meg, a jóvátétel pedig szinte szóba sem került. Az új törvények ugyan elítélték az előző rezsim antiszemitizmusát, azonban nem mondták ki a magyar állam felelősségét, így jogilag az is kérdésessé vált, hogy az köteles-e egyáltalán kárpótolni az üldözötteket.

Ahogy a többi, üldözötteket ért sérelem és kár, a kifosztás hatása sohasem múlt el nyomtalanul, a túlélőknek további megpróbáltatásokkal is szembe kellett nézniük a megfelelő kárpótlás hiánya miatt. Az ebből adódó nehézségek gyakran évekig elkísérték őket, és nagyban befolyásolták a zsidók–nemzsidók közötti kapcsolatokat is. Tovább nehezítette a túlélők dolgát az, hogy a nemzsidók a korábban számukra kiutalt vagy általuk megvásárolt, eredetileg zsidó tulajdonban lévő ingóságokat és ingatlanokat – értelemszerűen – a sajátjuknak tekintették, s azokat nem akarták visszaadni. A jogilag és etikailag is bonyolult szituációkban a helyi hatóságok gyakran csak nehezen tudtak döntést hozni, mivel a helyzetet nemritkán tovább súlyosbította az is, hogy az eredeti birtokosok távolléte alatt ezeket a javakat rászorulóknak (kibombázottaknak, sokgyermekes, szegény családoknak) ítélték oda az „árjásítással” foglalkozó intézmények.

A háború utáni felfordulásban eleinte megvolt a politikai akarat a tulajdonjog körüli viták rendezésére, s ennek eredményeként 1945-ben létrejött az Elhagyott Javak Kormánybiztossága is, amelynek feladata az érintett javak kezelése volt. Az intézmény azonban különböző okok miatt nem tölthette be azt a szerepet, amelyet a felállításáról intézkedő rendelet jelölt ki számára, és amit az újjáalakuló zsidó közösség is elvárt. Ez pedig további feszültségekhez vezetett az alapvető sérelmeinek orvoslását hiányoló zsidóság körében.

A túlélők tehát a háború után a kormány, a kormány által létrehozott intézmény és a saját érdekképviseleti szervezeteik által meghatározott, politikai, gazdasági és szociális érdekek által átszőtt mezőben kényszerültek megpróbálni, hogy helyi szinten érvényt szerezzenek a saját érdekeiknek. A nagypolitika mellett a mikroközösségek belső élete (zsidók, nemzsidók, helyi tisztviselők, a hatóságok képviselői) is nagyban befolyásolta azt, hogy a kárpótlás megvalósult-e egy-egy helyszínen, vagy sem.

A kifosztás és a kárpótlás jogi háttere

A gazdaságilag sikeres magyar zsidóság a két világháború közti időszakban egyes becslések szerint a nemzeti vagyon 20–25%-át birtokolta.⁴ Ezt a vagyont az

⁴ *Kádár Gábor – Vági Zoltán: Hullarablás. A magyar zsidók gazdasági megsemmisítése.* Bp. 2005. 27. A magyar zsidók két háború közötti vagyonát több történész igyekezett felmérni. A Kádár–Vági

1938-ban meghozott első zsidótörvénytől kezdve több lépcsőben, fokozatosan vesztette el. A kifosztás folyamatát drasztikusan felgyorsította a Sztójay-kormány német megszállás után, 1944. április 16-án kiadott 1600/1944. M. E. sz. rendelete, amely arra kötelezte a zsidókat, hogy tízezer pengőt meghaladó értékű vagyonukat két héten belül jelentsék be a lakhelyük szerint illetékes pénzügyigazgatóságnál. A gettósítás során már csak 50 kilogrammnyi személyes holmit vihettek magukkal, amint azt a 6163/1944. B. M. VII. res. sz. rendelet előírta a hatóságoknak.

A deportálások után hátramaradt, „elhagyott” zsidó javak újraelosztását a magyar kormány igyekezett központilag szabályozni, kevés sikerrel.⁵ A pénzügyminisztérium fennhatósága alatt működő, e célra létrehozott kormánybiztosság vitéz Turvölgyi Albert vezetése alatt képtelen volt ellenőrzése alatt tartani a kiutalásokat.⁶ Miután a zsidók lezárt lakásaiban maradt holmikát a helyi hatóságok leltárzták, a kiutalást végrehajtó csendőrök, rendőrök nem ritkán egyszerűen eltulajdonították a javakat.⁷ A zsidók lakásaiért, ingatlanaiért mind a hatóságok, mind a helyi hivatalnokok és a lakosság is adott be igényléseket. A ki nem utalt lakásokat és üzleteket a helyiek gyakran kifosztották.⁸ Mivel nemzsidó magánszemélyek, szervezetek is érdekeltté váltak az „árjásítás” folyamatában, Győri-Szabó Róbert a vagyonekobbzás ezen aspektusát intézményesített rablásnak nevezte el.⁹

1944 novemberében a Szálasi-kormány újabb rendeletet hozott (3840/1944 ME. sz.), amely betetőzte a zsidóság kifosztását; e szerint a zsidók „minden vagyona a nemzet vagyonaként az államra száll át”, s előírta, hogy azokat a továbbiakban a hadviselés és hadigondozás költségeire kell fordítani.

A háború után a zsidóság megbélyegzését az 1945. évi V. törvényként becikelyezett, a korábban Moszkvában megkötött fegyverszüneti egyezmény ötödik

szerepével és Ungváry Krisztiánnal vitakozott Bolgár Dániel, aki szerint e vagyon csak 7–8% körül lehetett. *Bolgár Dániel: Mítoszok a zsidó jólétről – a Horthy-kori statisztikáktól a mai magyar történetírásig.* Múltunk 60. (2015) 4. sz. 112–163.

⁵ E célból több rendelet látott napvilágot. Lásd például Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez II. Szerk. Benosofszky Ilona – Karsai Elek. Bp. 1960. 146–150. 38/a, Rendelettervezet a zsidók üzlethelyiségeinek hasznosítására vonatkozóan (később e tervezet jelent meg mint 2120/1944. ME. sz. rendelet 1944. jún. 10-én), valamint Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidóüldözés történetéhez III. Szerk. Karsai Elek. Bp. 1967. 221–225. 109b, Kormányrendelet a zsidók vagyonával kapcsolatos egyes kérdések szabályozásáról (2650/1944. ME. sz. rendelet) és így tovább.

⁶ A kormánybiztosságot létrehozó rendelet szövegét lásd Magyarországi rendeletek tára. Bp. 1944. 1488.

⁷ *Ungváry Krisztián: A Horthy-korszak mérlege.* Pécs–Bp. 2012. 562.

⁸ *Randolph L. Braham: A népiirtás politikája. A Holocaust Magyarországon I–II.* Bp. 2015. I. 616. A zsidók lakásainak kifosztásával kapcsolatban lásd például Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára (a továbbiakban: MNL PML) V.1075 Db Monor nagyközség iratai 2249/1945. Dr. Klein Jenőné fellebbezése a Lakáshivatalhoz saját lakásának visszaigénylése ügyében. Monor, 1945. jún. 20.

⁹ *Győri-Szabó Róbert: A kommunizmus és a zsidóság az 1945 utáni Magyarországon.* Bp. 2009. 121.

pontja törölte el.¹⁰ Ezt követően a rövidéletű demokrácia éveiben a magyar kormányok több rendelettel és törvénnyel igyekeztek helyreállítani a zsidók jogait, illetve szabályozni a tulajdonjog és a zsidó vagyon körüli kérdéseket. Ezek sorában mér-földkövet jelentett a 300/1946. M. E. sz. rendelet, amely biztosította a túlélők jogát korábban „árjásított” javaik visszakövetelésére. Az 1946. évi XXV. tc. megerősítette a zsidótörvények hatályon kívül helyezését, ugyanakkor arról is rendelkezett, hogy az örökös nélkül maradt zsidó javakat egy alap kapja meg, amely azután a segítségre szoruló túlélők és intézményeik támogatására fordítja majd jövedelmét.¹¹

Az addigi jogi eredményeket a párizsi békeszerződést becikkelyező 1947. évi XVIII. tc. szilárdította meg. A békeszerződés politikai rendelkezései között szerepel ugyanis, hogy Magyarország köteles jogegyenlőséget biztosítani állampolgárainak, valamint kötelezettséget vállal arra, hogy mindazoknak, akikről 1939. szeptember 1. után származásuk vagy vallásuk miatt koboztak el javakat és jogokat, ezeket visszaállítja, vagy amennyiben ez nem lehetséges, azokért kártalanítást nyújt számukra. Úgy rendelkezett, hogy azon javakat, amelyekért fél éven belül nem jelentkezik tulajdonos vagy örökös, át kell ruházni az üldözötteket képviselő szervezetekre, és a túlélők megsegítésére, támogatására kell használni.¹²

Ezzel a törvény megerősítette az 1946. évi XXV. tc.-et, amely alapján létrejött a kormány és a két legfőbb zsidó szervezet, a Magyar Izraeliták Országos Irodája (a továbbiakban: MIOI) és az Orthodox Hitközségek Központi Irodája felügyelete alatt működő Országos Zsidó Helyreállítási Alap. Ezt azonban csak 1947-ben állították fel, és működését a 727/1945. M. E. sz. rendelet alapján létrehozott Elhagyott Javak Kormánybiztossága felszámolása után kezdte meg. A háborút követő mintegy négy évben tehát ez utóbbi intézmény kezelte az örökös nélkül maradt javakat.

Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága és tevékenysége

Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága országos hatáskörű intézmény volt, 1945 májusától 1948-ig működött a miniszterelnökség ellenőrzése alatt. Tevékenységi körébe tartozott a „vagonukat és létfenntartási alapjukat vesztett egyének

¹⁰ 1945. évi V. törvény a Moszkvában 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről. Ezután a 200/1945. M. E. sz. rendelet ismét visszavonta a jogfosztó törvényeket, jogi alapot teremtve a kárpótlásra is.

¹¹ A törvény ezzel a kérdéssel foglalkozó két paragrafusát 1997-ben a X. törvénnyel (1997. évi X. törvény a Párizsi Békeszerződésről szóló 1947. évi XVIII. törvény 27. cikke 2. pontjában foglaltak végrehajtásáról) törölték el, amely létrehozott egy olyan közalapítványt, amelynek feladata a túlélők életjáradékának kezelése – ez lett a Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány (MAZSÖK). Az 1948-ban létrehozott Országos Zsidó Helyreállítási Alap vagyona is a MAZSÖK-höz került.

¹² *Cseh Gergő Bendegúz*: Az Országos Zsidó Helyreállítási Alap létrehozásának körülményei és működése. Levéltári Közlemények 65. (1994) 22.

megsegítése, az elhurcoltak felkutatása és hazasegítése” mellett az „elhagyott” javak fenntartása, biztosítása.¹³ A 727/1945. M. E. sz. rendelet szerint a kormánybiztosságnak az örökös nélkül maradt vagyomból kellett legalább részben kárpótolnia a károsultakat.

Jóllehet az intézmény iratanyagának nagy része elégett 1956-ban, az a fennmaradt töredékes anyagból is egyértelműen látszik, hogy a fent ismertetett feladatkörök közül a kormánybiztosság csupán az „elhagyott” javak kezelését látta el. Ezt a megállapítást az is alátámasztja, hogy egy későbbi rendeletben, amely szintén az intézmény teendőiről szól, már szó sem esik a túlélők kárpótlásáról (10.490/1945. M. E. sz.). A kormánybiztosság volt hivatva megállapítani, hogy egy-egy vagyontárgy elhagyott volt-e, fel kellett kutatnia és használatba kellett adnia ezeket, ellenőriznie kellett a kirendelt gondnokokat, és el kellett bírálnia a volt tulajdonosok vagy az örökösök igényeit. A kormánybiztosság működésének költségeit a használatba adott javak után fizetett bérleti díjakból, a fenntartott vagyomból fedezték.

A kormánybiztos személyéről a minisztertanács döntött, ahogy az ügykörébe eső teendők ügyrendjéről, valamint a kormánybiztosság szervezeti felépítéséről is.¹⁴ Az első kormánybiztos dr. Legény Rudolf volt, őt Zombory Gyula,¹⁵ majd Molnár Jenő követte. Tevékenységüket az állami számvevőség és a kormánybiztosság elnöki tanácsa felügyelte. Utóbbit ugyanaz a rendelet hozta létre, amely magát a kormánybiztosságot is. A kormánybiztos kötelességei közé tartozott az elnöki tanács tájékoztatása a folyamatban lévő ügyekről. A tanács fellebbviteli fórumként működött, tehát a kormánybiztos határozataival elégedetlen panaszosok hozzá fordulhattak. Az elnöki tanács vezetőjét szintén a miniszterelnök nevezte ki, míg a tagokat az elnök hívta meg egyéves időtartamra a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front párttagjai,¹⁶ a minisztériumok, a szakszervezeti tanács és más hatóságok küldöttei közül.¹⁷

Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága munkáját több tényező is jelentősen befolyásolta. Mindenekelőtt az, hogy fennállása három éve alatt belső struktúrája többször is alapvetően megváltozott,¹⁸ de az egyenletes, hatékony ügy-

¹³ Idézet a 727/1945. M. E. sz. rendelet 1. §-ából.

¹⁴ *Gábor György*: Elhagyott Javak Kormánybiztossága. In: A magyar állam szervei 1944–1950. I–II. Szerk. Vörös Károly. Bp. 1985. I. 120–121.

¹⁵ Zombory Gyula szociáldemokrata politikus 1945. szept. 17-től 1946. jún. 14-ig állt a kormánybiztosság élén, lásd *Szűcs László*: Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei I–II. Bp. 2003. I. 812.

¹⁶ Ide tartoztak a Független Kisgazdapárt, a Magyar Kommunista Párt, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Polgári Demokrata Párt.

¹⁷ *Gábor György*: Elhagyott Javak Kormánybiztosa mellett működő elnöki tanács. In: *Vörös K.*: A magyar állam szervei i. m. 119., valamint: Magyarországi rendeletek tára i. m. 1945. 932.

¹⁸ *Kardos Kálmán*: Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága. Levéltári Híradó 10. (1960) 2. sz. 54–56. A kormánybiztosság belső szervezeti felépítéséről lásd Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

intézést a gyakori átszervezések, a bürokratikus belső rendszer és ügyvitel, a sűrű személyi változások is megnehezítették. Mindez együtt járt a munkamórról romlásával; az ügyiratok feltorlódtak, mert az intézmény munkatársainak olyan mennyiségű üggyel kellett volna foglalkozniuk, amit képtelenek voltak elvégezni. Így a kormánybiztossághoz beérkezett iratoknak csupán a fele került feldolgozásra.

A budapesti központ mellett a kormánybiztosságnak az egész országra kiterjedő hálózata volt a vármegyékben és a törvényhatósági jogú városokban, a kormánybiztost képviselő megbízottakkal. Ezek feladatai közé tartozott az „elhagyott” javak megkeresése, megőrzése, használatba adása, a távollevők gondnokainak ellenőrzése, valamint a tulajdonosként jelentkező személyek birtokba helyezése.¹⁹ Munkájukat az erre a feladatra kiválasztott helyi tisztviselők segítették – összességében mintegy 400 fő.²⁰ Ezen „minden tekintetben megbízható tisztviselőket”²¹ a főispánok utasítására nevezték ki az előjáróságok, s járasonként közös tisztírtékezetlen készítették fel őket a szerepükre.²²

Kezdetben két 1945-ben kiadott rendelet szabályozta az „elhagyott” javak sorsát.²³ Ezek kimondták, hogy vagy a kormánybiztosság központi irodájában vagy a vidéki előjáróságoknál írásban be kell jelenteni az ilyen vagyont akkor is, ha valaki csak tudomással bírt róla, de nem tulajdonolta, és akkor is, ha a zsidókra nézve hátrányos megkülönböztetés eredményeként jutott hozzá.²⁴ A pénzügyintézeteknek is be kellett jelenteniük a „deportálás, politikai okból való menekülés következtében eltávozottak” náluk lévő vagyonát.²⁵ Amennyiben valaki nem teljesítette bejelentési kötelezettségét, tette lopásnak vagy sikkasztásnak minősült, s akár 8000 pengő pénzbüntetést és internálást is maga után

(a továbbiakban: MNL OL) XIX-A-5 Elhagyott Javak Kormánybiztossága iratai, I tétel, 8324/1946.

Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságánál szükségessé vált átszervezések előkészítése, 1946. október.

¹⁹ A megbízottak feladatokrét a 10.490/1945. ME. sz. rendelet szabályozta. *Gábor György*: Elhagyott Javak Kormánybiztosa megbízottja. In: *Vörös K.*: A magyar állam szervei i. m. 120. A kormánybiztosi megbízottak névsorát lásd MNL OL XIX-A-5 K tétel, 7/1947. A névsor 1946 áprilisából származik.

²⁰ *Kardos K.*: Az Elhagyott Javak i. m. 54. Lásd még MNL PML V.1018 Db Bugyi nagyközség iratai 520/1945. Az alsódabasi járás főjegyzőjének levele a község előjáróságának az Elhagyott Javak Kormánybiztossága felállításáról. Alsódabas, 1945. jún. 5.

²¹ MNL PML V.1009 Db Aszód nagyközség iratai 501/1945. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának felállítása. Aszód, 1945 máj. 29.

²² Lásd például Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának leiratát (1945. máj. 23.) MNL PML V.1018 Db Bugyi nagyközség iratai 520/1945.

²³ 2490/1945. ME. sz. rendelet, valamint a kormánybiztos által kiadott 471/1945. sz. utasítás.

²⁴ MNL PML V.1010 Db Bag nagyközség iratai 556/1945. Bartoss Károly, az Elhagyott Javak Kormánybiztosa aszódi megbízottja levelének kihirdetése. Aszód, 1945. aug. 23. (az eredeti leirat száma: 46/1945).

²⁵ MNL PML V.1014 Db Budajenői Körjegyzőség iratai 719/1945. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosa levele a kormánybiztosi megbízottaknak. Bp., keltezés nélkül (az eredeti leirat száma: 15/S-1945).

vonhatott.²⁶ Viszont azt is kilátásba helyezték, hogy akik „jelentős számú elhagyott javakat kutatnak fel és bejelentenek, [a miniszterelnök] jutalomban fogja részesíteni”.²⁷

Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága működése konkrét esetek tükrében

Abba, hogy helyi szinten miként működött a kormánybiztosság, s hogyan befolyásolta az egyes emberek életét a helyi megbízottak tevékenysége, a források alapján rekonstruált esetek nyújtanak betekintést. Ezek ugyanakkor arra is rávilágítanak, hogy milyen problémák jelentkeztek az ügymenetek folyamán, és milyen szerepet játszottak a megoldásukban vagy elmérgesítésükben a helyi tisztviselők, a pártok képviselői, a kormánybiztosság megbízottjai, valamint maguk az ügyfelek. Arról is képet kaphatunk, hogy mennyiben tudta teljesíteni a kormánybiztosság a feladatkörét meghatározó rendeletekben előírtakat.

Ernszt Rezső például 1946 márciusában küldött egy levelet az Elhagyott Javak Kormánybiztossága kiskunhalasi helyi megbízottjának, Papolczy Tibornak, amelyben a következőt kérte: „szőlő gazdaságomhoz 20 kat. hold, egy igás kocsit kiutalni szíveskedjék. Tekintettel arra, hogy deportálásom alatt gazdasági felszerelésemet elherdálták, a szükséges munkálatok folytatása kocsi nélkül fennakad.”²⁸ Az idézetből kiderül, hogy a gettósítás és deportálás után a gazdaságot vagy kifosztották a helyi lakosok, vagy az előjáróság utalta ki igénylőknek az ott található javakat. Ernszt levelére még ugyanaznap a következő választ kapta: „Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága megbízottja kérelmet teljesíti és a rendelkezésre álló raktári állagból egy kocsi roncs tartozékait: 3 drb. kereket, 2 drb. kocsialjat, 1 drb. egybeépített feneket-oldallal, 1 drb. nyújtót használatra bérbe ad felépítés céljából. Ennek a havi bérösszege 4 tojás árával egyenlő, mely összeget minden hó 1–5. napjai között a hivatalomban nyugta ellenében kell befizetni.”²⁹

A gyors ügyintézés azt sugallja, hogy a levelek inkább csak a formáság kedvéért, a döntés dokumentálása érdekében születtek, s Ernszt feltehetően személyesen

²⁶ MNL PML V.1010 Db Bag nagyközség iratai 556/1945. Bartoss Károly, az Elhagyott Javak Kormánybiztosa aszódi megbízottja levelének kihirdetése. Aszód, 1945. aug. 23. (az eredeti leirat száma: 46/1945). Viszonyítási alapként: 1945 október-novemberében az MNB adatai szerint a létfenntartási index (lakbér nélkül) 3396 pengőről 16 724-re ugrott. Lásd *Botos János: A pengő megsemmisülése, a forint születése, 1938–1946. Múltunk* 61. (2016) 1. sz. 180.

²⁷ MLN PML V.1024 Db Dány nagyközség iratai, 2428/1947. A gödöllői járás jegyzőjének felhívása a még be nem jelentett elhagyott javak bejelentésére. Gödöllő, 1947. szept. 1.

²⁸ MNL OL XIX-A-5 284/1946. Ernszt Rezső levele Papolczy Tibornak. Kiskunhalas, 1946. márc. 16.

²⁹ Uo. A kormánybiztos megbízottjának határozata. Kiskunhalas, 1946. márc. 16.

kereste fel a kormánybiztos megbízottját. Az ügy jól példázza, hogy milyen korlátozott eredményességű megoldásokat tudott nyújtani a kormánybiztosság a túlélőknek: a felállításra óta eltelt kb. egy év alatt ugyanis a helyi megbízottnak és az őt segítő hivatalnokoknak lett volna idejük felkeresni az „elhagyott” javakat, de szemlátomást nem jutott tudomásukra, hogy kinek a birtokába került Ernst Rezső gazdasági felszerelése. Ezért aztán a megbízott a túlélőknek egy roncs darabjait utalta ki, amiből neki magának kellett volna felépítenie a kocsit, ráadásul az alkatrészeket még csak nem is saját tulajdonba kapta, hanem csupán bérbe. Ez a megoldás természetesen nem nyerte el Ernst Rezső tetszését. Két nappal később ugyanis újabb levelet küldött a kormánybiztos megbízottjának a következő szöveggel: „Mint hogy a szőlőm bérbe kiadtam, így a kiutalt kocsironcsra már nincs szükségem.”³⁰ Az eset jó példája annak, hogy a zsidók érdemi kárpótlás helyett gyakran csak bérbe kaptak javakat. Ez pedig természetesen nem vezetett ügyük tartós és konstruktív megoldásához, ugyanakkor nem járult hozzá a társadalmi feszültségek enyhítéséhez sem, mivel a falvakban és kisebb városokban sok esetben nyílt titok volt, hogy kikhez kerültek a deportáltak javai.

A korai kárpótlás során igen gyakran nem létezett jó megoldás: a zsidók jogaik csorbításaként élték meg, ha nem kapták vissza tulajdonukat, a nemzsidók pedig azt, ha a sajátjuknak vélt javakat vissza kellett szolgáltatniuk. Ez utóbbira több eset is ismert. 1946 januárjában például a kormánybiztosság kisvárdai megbízottjánál megjelent Bancsi Sándorné Vámosatyáról, aki elpanaszolta, hogy január 22-én a megbízott és egy vásárosnaményi rendőrhadnagy elvitték tőle a tehenét, és átadták Gottdiener Nándornak. A felvett jegyzőkönyv szerint „ő annak idején, 1944. júniusban a tehenét kicserélte jóhízeműleg egy másik tehénnel, amit beszolgáltatásra beadtak. [...] Az a tehén, amit annak idején ezért cserébe adott, szintén jó volt, és azt adták be beszolgáltatásra a jelenleg tulajdonát képező tehén helyett. Most itt van öt gyermekével, férje meghalt, nincs semmije, utolsó tehenét is elvitték tőle, elvitték a gyermekei szájából a mindennapi életet jelentő tejet.”³¹

Ezután Bancsi Sándorné kérte a tehén visszaadását, Gottdiener Nándortól pedig azt kérte, hogy „forduljon az államkincstárhoz, mert az akkori intézkedések következtében ő nem veszítheti egyetlen darab tehenét, ami pótolhatatlan kárt okozna számára, mert ereje nem lenne többet, másikat szerezni”.³² A forrásokból nem derül ki, milyen véghatározat született az esetben, az azonban jellemző, hogy az asszony elutasította a kormánybiztosi megbízott eljárását

³⁰ Uo. Ernst Rezső válaszevele. Kiskunhalas, 1946. márc. 18.

³¹ MNL OL XIX-A-5 3826/1946. Jegyzőkönyv a kormánybiztosság kisvárdai megbízottjának véghatározatairól, 1946. jan. 23.

³² Uo.

és a kifosztás során létrejött tulajdonjogi helyzet megváltoztatását. Ügye hasonlít sok máséhoz, akik 1944-ben az „intézményesített rablás” résztvevőiként annak haszonélvezőivé váltak. Nincstelenként nagy könnyebbséget jelentett számukra, hogy bizonyos javakat, amelyek családjuk fenntartásához nélkülözhetetlenek voltak, ingyen vagy a piaci ár alatt kaphattak meg; ráadásul az új tulajdonos nemritkán fizetett is a zsidó tulajdonért, vagy ha nem kifogástalan állapotban jutott hozzá, megjavíttatta, pénzt fektetett bele, s ilyen esetekben még inkább magáénak érezte azt.

Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága iratai között találhatunk példát másilyen ügyekre is. Egy 1946. szeptemberi nyíregyházi levél, amelyet dr. Fábíán Tibor helyi megbízott küldött a kormánybiztosság budapesti központjába, felsorolja a zsidók „árjásított” élőállataival kapcsolatos eljárásokat, amelyek a legkülönbözőbb módokon végződtek.³³ Két ügyfél között például külön megegyezés jött létre a tehen használatát illetően; egy túlélő ügyében hozott határozatot hatálytalanítani kellett, és a túlélőnek vissza kellett szolgáltatnia marháját az özvegyasszonynak, aki a kifosztás során hozzájutott. Ez utóbbira azért került sor, mert a 300/1946. M. E. sz. rendelet 12. §-a kimondta, hogy a túlélőknek az az alapvető joga, hogy korábban elkobzott javaikat visszaköveteljék, nem terjedt ki a mezőgazdasági élőállatra és felszerelésre (2. bekezdés). A rendelet januárban jelent meg a *Magyar Közlöny*ben, azonban híre, illetve az, hogy miként kell alkalmazni azt a kárpótlási, visszaszolgáltatási eljárások esetében, a vidéki kormánybiztosi megbízottakhoz nem jutott el. Ezt dr. Fábíán Tibor is felpanaszolta: „Igen nagy kár, hogy a kormánybiztosság a 300/1945. M. E. rendelet megjelenésekor azonnal nem értesített bennünket helyes értelmezéséről, így történhetett meg, hogy arra hivatkozva hoztunk határozatokat.”³⁴

A megbízott ugyanakkor olyan esetről is beszámol levelében, amikor az új tulajdonosok vita nélkül, önként visszaszolgáltatták a tehenet a hazatérő örökösnek, de olyanról is, amikor a híre, hogy az eredeti tulajdonos fia hazaérkezett, a nemzsidó tulajdonos eladta valaki másnak a kifosztás után tulajdonába került állatot. Ebben az esetben a kormánybiztosi megbízott a tehenet zárolta, és perre utasította a feleket.³⁵ A leírás jól tükrözi a kusza, gyakran erős indulatokat kiváltó tulajdonjogi és emberi viszonyokat; az érintett nemzsidók magatartását a megértéstől és rugalmasságtól a kapzsiságig sokféle érzelem és motiváció vezérelte, amellyel természetesen kölcsönhatásban állt a visszatérő zsidók viselkedése.

³³ MNL OL XIX-A-5 1543/1946. Fábíán Tibor kormánybiztosi megbízott levele. Nyíregyháza, 1946. szept. 20.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo.

Fennmaradtak olyan források is, amelyek rávilágítanak arra, hogy a pártok hogyan avatkoztak be a kormánybiztosság működésébe. A Nemzeti Parasztpárt nyíregyházi megyei titkársága például panasszal fordult a kormánybiztosság központi hivatalához, mert a helyi megbízott „nyírákói lakosok teheneit, melyeket szabályszerű árverésen vásároltak meg, tőlük minden kártérítés nélkül elvett és a volt tulajdonosok deportálásból visszatért hozzátartozóinak adott vissza”.³⁶ Téri Tihamér főosztályvezető-helyettes a panasz nyomán levelet küldött a megbízottnak, amelyben figyelmeztette arra, hogy az ilyen állatok „nem minősülnek elhagyottnak és így nem tartoznak a Kormánybiztosságom hatáskörébe. Megbízott Úr eljárásának semmi jogalapja nincs, az jogtalan és törvénytelen és hatáskörének súlyos túllépése”.³⁷ Felvilágosította ugyanakkor arról is, hogy a 300/1946. M. E. sz. rendelet szerint csak bíróság útján igényelhetők vissza az ilyen állatok, vagy amennyiben mezőgazdasági ingatlanok tartozékai voltak, akkor egyáltalán nem kérhetők vissza. A levélhez csatolva fennmaradt az 1944. május 10-én, a gettósítás után lezajlott nyilvános árverés jegyzőkönyve is.³⁸

A levél bemutatja, hogyan zajlott le helyi szinten a kifosztás. Amint a zsidókat elkülönítették, javaikat elkobozták, és a deportálás még csak meg sem történt, már árverésen adták el az állataikat. Ugyanakkor a zsidóság kirablásának folyamata a háború után is folytatódott, mivel a volt tulajdonosok vagy leszármazottaik hazatérésük után a rendelet szerint vagyonuk egy részét nem kaphatták vissza. Az eset kiemeli az Elhagyott Javak Kormánybiztossága működésének két jellegzetességét is. Az egyik az volt, hogy a pártok helyi képviselői aktívan beleszóltak az ügymenetbe, ami egyértelműen elfogadott gyakorlatnak számított, ezt igazolja a főosztályvezető-helyettes levele.³⁹ A másik pedig az, hogy végső soron a kormánybiztosságon belül, de főként a vidéki megbízottak körében bizonytalanság uralkodott azzal kapcsolatban, hogy ugyanazon rendeletnek melyik paragrafusát kell alkalmazni bizonyos esetekben, ez pedig gyakran további jogi bonyodalmakhoz vezetett.

³⁶ MNL OL XIX-A-5 17316/1946. Téri Tihamér főosztályvezető-helyettes levele a nyíregyházi kormánybiztosi megbízottnak. Bp., 1946. május 24.

³⁷ Uo.

³⁸ Szabolcs vármegyében a gettósítás április végén kezdődött, míg a deportálás május 15-én, tehát a nyilvános árverés a gettósítás és a deportálás között esett meg. Lásd *Braham, R.: A népiirtás politikája* i. m. I. 573., 575.

³⁹ A kormánybiztosság iratai között előfordulnak hasonló esetek, lásd például MNL OL XIX-A-5 10258/1946. Mermelstein József ügye.

A zsidóság viszonya az Elhagyott Javak Kormánybiztosságához és a kárpótláshoz

A magyar kormányok a demokrácia rövid időszakában törvények és rendeletek útján jogi szempontból ugyan nyilvánvalóvá tették, hogy ellenzik és elítélik a második világháború előtt és alatt hatalmon lévők tevékenységét, a holokauszt túlélőinek elvárásait mégsem sikerült maradéktalanul teljesíteniük. A kárpótlás hiányosságai összetett (gazdasági, szociális és politikai) okokra vezethetők vissza: elsősorban a háború utáni gazdasági helyzetre, valamint arra, hogy hasonló szituációval korábban még nem találta szemben magát a politikai vezetés.⁴⁰ A kérdés kielégítő rendezését az is hátráltatta, hogy a politikusok tartottak az antiszemitizmus fellángolásától és attól, hogy a jóvátétel esetleg pogromokat váltana ki.⁴¹ Mindemellert a magyar radikális erők – a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt a szovjet hatóságokkal karöltve – új irányvonalat képviseltek a politikában, és számukra a zsidók kárpótlásának fontosságát felülírta az ország gazdasági talpra állítása. Kiemelt figyelmet szenteltek a szegényebb néprétegekhez tartozók támogatására is, akik közül sokan részesedtek a zsidó javakból.⁴² Mindezt tetézte, hogy a vagyon kezelésénél nem ritkán fordultak elő visszaélések: a pártok képviselői a helyi előljáróságokban olykor zsidók lakásait igényelték ki pártirodának, vagy más módon követeltek részt a zsidó javakból.⁴³

A helyzetet a zsidóság központi szervezetei nem nézték jó szemmel. Véleményüknek a kormány képviselőivel szervezett találkozókra és a miniszterelnöknek küldött beadványokon kívül az *Új Élet*, a legnagyobb zsidó orgánus hasábjain is hangot adtak. A szerkesztők tájékoztatást nyújtottak olvasóiknak a legújabb törvényekről és rendeletekről, s beszámoltak a MIOI és a Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség, valamint a kormány képviselőinek találkozóiról is.

1945 decemberében a lap erős felütéssel, egy egész oldalas cikkel kezdte a téma tárgyalását. Ekkor a deportáltak hazahozatalának vontatott folyamata mellett a következőket kifogásolták: „A kormányzat képviselője részéről elhangzott nyilatkozat [...] nem elégítheti ki a zsidóságot abból a szempontból, hogy nyitva hagyja a kérdést: mikor és milyen mértékben teljesítik majd ezeket

⁴⁰ Győri-Szabó R.: A kommunizmus és a zsidóság i. m. 57–58.

⁴¹ A háború utáni években ismét megjelentek a vérvádak, az országban több helyen, például Kunmadarason és Miskolcon pogromok törtek ki. Vörös Éva: Kunmadaras – Újabb adatok a pogrom történetéhez. Múlt és jövő 55. (1994) 4. sz. 69–80, valamint Varga János: A miskolci népitélet, 1946. Medve-tánc 6. (1986) 2–3. sz. 293–314. Lásd még Brabam, R.: A népirtás politikája i. m. II. 1502–1505.

⁴² Brabam, R.: A népirtás politikája i. m. II. 1491., 1494. Lásd még Botos János: A magyarországi zsidóság vagyonának sorsa 1938–1949. Bp. 2015. 67., 72.

⁴³ Cseh G.: Az Országos Zsidó Helyreállítási Alap i. m. 120.

a kötelezettségeket. [...] A hazatérők feldúlt otthon, lakást, kirabolt üzletet találnak, mindenükből ki vannak fosztva és legprimitívebb életlehetőségeiket sem tudják biztosítani.”⁴⁴ Hangsúlyozták, hogy a túlélők a nemzetközi zsidó szervezetek és a Nemzetközi Vöröskereszt által nyújtott segélyekből élnek,⁴⁵ s „megfelelő alapok hiányában nem tudnak bekapcsolódni a termelő munkába”.⁴⁶ A magyar zsidóságot képviselő országos irodák nemcsak a jogra, hanem a nemzeti érzésekre hivatkozva is úgy vélték, „a magyar nemzet becsülete megkívánja, hogy a bűnök megtoroltassanak, igazságot, elégtételt és jóvátételt szolgáltatassanak [...]. Az elégtétel és jóvátétel nemcsak a magyar zsidóságnak, hanem az egész magyar nemzetnek eminens érdeke”.⁴⁷

Az újságírók többször hangsúlyozták a zsidók javait visszaszolgáltató rendeletek kapcsán, hogy „nem »előjogokat« kívántunk, hanem az igazságosságának megfelelő olyan rendelkezést, amely a kifosztott, a nincstelenné vált emberek ezreit hozzásegíti ahhoz, hogy visszakapják nélkülözhetetlen dolgaikat”.⁴⁸ Ezzel talán épp az antiszemita vitorlájából igyekeztek kifogni a szelet, amelytől maga a kormány is tartott. A 300/1946. M. E. sz. rendelettel kapcsolatban azt kifogásolták, hogy az „életszükségleti tárgyakat”, vagyis azokat, amelyekről az új, nemzsidó birtokos megélhetése függött, ő nem volt köteles visszaszolgáltatni az eredeti tulajdonosoknak.⁴⁹ Ugyanakkor „a rendelet azzal a kérdéssel, hogy az üldöztetésből, gettóból vagy a deportálás poklából véletlenül megmaradt zsidónak, a *kárvallottnak* [kiemelés az eredeti cikkben – K. B.] milyenek az életviszonyai [...] csak annyiban foglalkozik, hogy kárvallottat az Elhagyott Javak Kormánybiztosságához utalja, ahol másokat megelőzően igényelhet »használatra« tárgyakat”.⁵⁰ De az újság más, vitatható jogi gyakorlatra is felhívta a figyelmet. „A rendelet ezen intézkedése súlyos jogi komplikációt idéz fel, mert

⁴⁴ A magyarországi zsidóság küzdelme elégtételért és jóvátételért. Új Élet, 1945. december 11. 1.

⁴⁵ Nemzetközi szervezetek, elsősorban a Nemzetközi Vöröskereszt, az American Jewish Joint Distribution Committee és a Zsidó Világkongresszus 1945 és 1948 között segélyekkel támogatta a nincstelen túlélőket és az őket segítő szervezeteket. A Joint segélyhálózatot épített ki: népkonyhákat, egészségügyi intézményeket tartottak fenn, és a túlélők átképzését célzó programokat alapítottak. A Joint konstruktív segélyéről, amelyet a zsidóság átképzéséhez nyújtott, lásd Magyar Zsidó Levéltár (a továbbiakban: MZSL) XXXIII-4-A, az American Joint Distribution Committee Magyarországi Képviseletének iratai, 46. egység. Felhívás. Bp., 1945. nov. 10.

⁴⁶ A magyarországi zsidóság küzdelme elégtételért és jóvátételért. Új Élet, 1945. december 11. 1.

⁴⁷ Uo. E cikk visszhangozza a neológ hitközség vezetőinek 1945. április 20-i beadványát, amely hasonlóképp hivatkozott a nemzet becsületére, továbbá a nemzetközi helyzetre, miszerint az ország „a külföld demokratikus hatalmainál megértést csak akkor találhat, ha komoly jelét adja, hogy a legsúlyosabb vétkeket jóvátéve, új utakat választ”. MZSL XXXIII-5, a Magyar Izraeliták Országos Szervezetének iratai, 26. egység. Beszámoló a Pesti Izraelita Hitközség és a Magyar Izraeliták Országos Irodájának a zsidóság érdekében tett intézkedéseiről, Pro memoria. 1945. július 23.

⁴⁸ A zsidóság „elvesztett” ingóságai. Új Élet, 1946. február 7. 2.

⁴⁹ Lásd a 300/1946. ME. sz. rendelet 3. §-át.

⁵⁰ A zsidóság „elvesztett” ingóságai. Új Élet, 1946. február 7. 2.

ezekben, vagyis a 3-ik paragrafusban leírt esetekben kifejezetten respektálja a fasiszta és nyilas »hatóságok« intézkedéseit, olyan immunitást, privilégiumot ad a szerencsés szerzőknek, amelyet a magyar törvény, az általános magánjog nem ismer.”⁵¹ A cikk ezzel a kifosztást és a kárpótlás hiányát egyetlen, jogilag folytonos folyamatként ábrázolta.

1946 februárjában a kormány és a zsidóság képviselőinek találkozásán, amelyről az *Új Élet* is beszámolt, ismét elhangzott a zsidóság részéről az a felvetés, hogy a tulajdonos és örökös nélkül maradt zsidó javak a kincstárból egy „zsidó pénztárba” kerüljenek, amelyből a nincstelen túlélőket segítenék. Kifogásolták az Elhagyott Javak Kormánybiztossága tevékenysége során felmerült visszaéléseket,⁵² Munkácsi Ernő, a Pesti Izraelita Hitközség, majd a Zsidó Tanács főtitkára pedig sajnálkozását fejezte ki afelett, hogy „a fasiszták és a deportált zsidók javai egyforma elbírálás alá esnek”.⁵³

A kormány képviselőjében Balogh István államtitkár hangsúlyozta, hogy a kormány meg akarja adni a zsidóságnak azt az erkölcsi és anyagi kártérítést, amely megilleti, azonban jelenleg nincs olyan helyzetben, hogy ezt meg is tehesse. Többek között hivatkozott az antiszemitizmus fellángolásának veszélyére is, miközben a zsidóság aggodalmaira mindössze azt a választ adta, hogy az Elhagyott Javak Kormánybiztosságában külön képviselőt kaptak a zsidókat képviselő szervezetek. Ehhez Zombory Gyula, az akkori kormánybiztos hozzátette, hogy a zsidóknak szövetkezeteket kéne felállítaniuk, mert így előnyben részesülnének a javak kiutalásánál.⁵⁴ A zsidó vezetők és a kormány képviselői tehát két malomban őrltek: a zsidók logikusnak tartották jogos tulajdonukra támasztott igényüket, és nem engedtek abból, hogy az örökös nélküli javakból a rászoruló túlélőket támogassák, míg a politikusok és a kormánybiztos kitérő válaszai nyilvánvalóvá tették, hogy a kárpótlás nem úgy fog lezajlani, ahogy azt a zsidó szervezetek követelik.

1946 májusában Munkácsi Ernő „Nyíltan megmondjuk...” kezdetű cikkében összegyűjtötte a zsidóság sérelmeit. A fentiekben túl felhánytorgatta, hogy „számos jószándékú rendeletet hoztak, amelyek rólunk intézkednek, de többnyire előzetes megkérdezésünk nélkül készültek”, és ezek a rendeletek „féltek nyíltan és korlátozás nélkül kimondani, hogy a zsidóknak vissza kell adni, amit elvettek tőlük”. A jogi kiskapuk létezése pedig „mindenütt számtalan kibúvó, kifogás és

⁵¹ Uo.

⁵² Mit követel a magyar zsidóság. *Új Élet*, 1946. február 14. 2.

⁵³ Uo. Az elűzött németek és elmenekült háborús bűnösök javai szintén „elhagyottnak” minősültek, azokat az Elhagyott Javak Kormánybiztossága kezelte.

⁵⁴ Uo.

akadályverseny, mindenhol a »befejezett tények« többé-kevésbé elismeréséhez és a zsidóknak az elismerésre való kényszerítéséhez» vezetett.⁵⁵

Munkácsi a zsidóság egyik legnagyobb fájdalmaként azt említi, hogy a kifosztottak birtokaikat sem kaphatták vissza: „Igaz, hogy elvileg cserebirtokot kaphatnak, de erre az esetek csekély számában került sor. Ezzel szemben még az is sokszor előfordult, hogy a deportálásból, munkaszolgálatból visszatért és régi földjének megműveléséhez hozzákezdett zsidónak el kellett onnan távoznia”.⁵⁶ Ismételten aláhúzta, hogy súlyos hibának tartja, hogy a zsidók és a nyugatra menekült nyilasok vagyonát az Elhagyott Javak Kormánybiztossága egyformán kezeli. Cikkében keményen fogalmaz: „Erkölcsei okok kizárják, hogy a demokratikus magyar állam bármilyen formában haszonélvezője legyen a tömeggyilkosságoknak!”⁵⁷ Végül pedig felhívta olvasói figyelmét arra is, hogy a zsidóság nemcsak vagyona kárpótlását kéri, hanem jóvátételre is jogosult az elszenvedett üldöztetés miatt.

Összegzés

A holokauszt túlélők háború utáni élete alapjaiban változott meg az elszenvedett üldöztetés hatására. Amellett, hogy elvesztették hozzátartozóikat, ismerőseiket, hazatértükkor azzal is szembesülniük kellett, hogy távollétükben nincstelenné váltak. Saját tulajdonuk, illetve családtagjaik javainak visszaszerzése a nemzsidókkal való viszonytól, lokális tényezőktől, a helyi előjáróság és hivatalnokai jóindulatától ugyanúgy függött, mint a kormány politikájától és az Elhagyott Javak Kormánybiztossága működésétől.

Központilag irányított, minden túlélőre kiterjedő kárpótlási programot nem kezdeményezett a magyar kormány a demokrácia évei alatt, helyette az Elhagyott Javak Kormánybiztosságát bízta meg a feladattal, hogy a zsidók és nemzsidók közötti tulajdonjogi ügyekben döntéseket hozzon. Ez az eljárás és a

⁵⁵ *Munkácsi Ernő*: Nyíltan megmondjuk... Új Élet, 1946. május 2. 1–2. Ugyanezen aggodalmait és sérelmeit fejezte ki a MIOI 1945 augusztusában írt beadványában, amelyet Dálnoki Miklós Béla miniszterelnöknek küldtek: a hitközségi vezetőket nem vonták be a zsidótörvényeket semmissé tevő törvények megalkotásába, a kormány külön kezeli a baloldali és a zsidó üldözötteket, valamint az „árjásított” üzleteket a tulajdonos hozzátartozói csak akkor igényelhetik vissza, ha volt iparigazolványuk. *Lévai Jenő*: Fekete könyv a magyar zsidóság szenvedéseiről. Bp. 1946. 270.

⁵⁶ *Munkácsi E.*: Nyíltan megmondjuk... i. m. 2. A 600/1945. ME. sz. rendelettel a kormány biztosította a zsidó tulajdonosok számára földjük visszajuttatását, azokat kivéve, amelyek megváltás alá kerültek. Jóllehet a rendelet értelmében a földhözjuttatottaknak megváltást kellett fizetniük az eredeti tulajdonosoknak, ez végül nem történt meg. A kártalanítást a későbbiekben kiterjesztették az adott ingatlan élő és holt gazdasági felszerelésére is. Így a hitközségek és a visszatérő túlélők nagy része elvesztette földtulajdonát, mivel időközben lezajlott a földosztás.

⁵⁷ *Munkácsi E.*: Nyíltan megmondjuk... i. m. 2.

kormánybiztosság működése a zsidó központi szervezetek elégedetlenségét váltotta ki, amelyek a kormánynak küldött beadványokban, politikusokkal szervezett találkozók során és a legnagyobb zsidó lap újságcikkeiben folyamatosan napirenden tartották a témát. A minden korábbi zsidó tulajdonra vonatkozó kárpótlás hiánya, a zsidóság érdekeinek háttérbe szorítása oda vezetett, hogy a túlélők jószerevével csak a nemzetközi zsidó szervezetek támogatása révén tudták újramezteni életüket.

Jellemző a kárpótlás folyamatára, hogy az a terminológia, amelyet 1944-ben, rögvést a zsidó javak elkobzása után használni kezdtek, ugyanúgy használatban maradt a demokrácia időszakában: a vagyont „elhagyottnak” titulálták, s ez az eufemizmus azt sugallta, hogy birtokba vétele nem egyenértékű a javak jogtalan eltulajdonításával. Jogi szempontból szintén kontinuitás figyelhető meg, hiszen a kifosztást követő újraelosztást lényegében nem semmisítette meg a kormány kezdeményezése, így fenntartotta és elfogadta a korábbi jogtalanságot. 1945 és 1948 között a kárpótlás hiányosságai mellett fel sem merült a jóvátétel gondolata, vagyis hogy a holokauszt túlélőket nem anyagi jellegű sérelmeikért legalább szimbolikusan kiengesztelje a magyar állam.

Az 1947-ben létrehozott Országos Zsidó Helyreállítási Alap már csak és kizárólag a zsidóság vagyonával foglalkozott, tevékenységi körébe tartozott a hagyatéki eljárások megindítása és felülvizsgálata, a gazdátlanul maradt zsidó vagyon felkutatása, az örökölt ingatlanok felújíttatása vagy értékesítése, valamint a befolyó pénzből a zsidó szociális intézmények támogatása. Bár úgy tűnt, ezzel elérhető közelségbe került a holokauszt túlélők jóvátétele, a kialakuló kommunista rendszerben a kormány végül már csupán a formalitás kedvéért tartotta fenn az intézményt, hogy biztosítsa a magyar zsidó vagyon visszaszállítását Nyugat-Európából. 1955-től kezdve az alap elveszítette önálló ügykezelését is, és beolvadt az Állami Egyházügyi Hivatalba.

NEGLEGETED RESTITUTION

The Relationship between the Government Commission for Abandoned Property
and the Hungarian Jews, 1945–1948

By Borbála Klacsmann

SUMMARY

The paper deals with the reparations and compensation of Holocaust survivors returning to Hungary, or the absence thereof, in the four years following World War II (1945 – 1948) in terms of reflections on the activities of the Government Commission

for Abandoned Property. As the first national institution in charge of the wealth of victims, the Government Commission was expected to offer compensation to survivors. By putting the affairs managed by the local agents of this institution in a legal and historical context, the paper offers an insight not only into some aspects of the relations between Jews and non-Jews in the postwar period, but also into the way in which this relationship and the process of restitution was influenced by other actors (such as the Commission itself, the political parties, and the government), as well as into the attitude adopted by the central organisations representing the Jews.